

НАУКОВЕ ЖИТТЯ

Лисенко О. Є.,

доктор історичних наук, професор
(Україна, Житомир), oarodobyed2014@gmail.com

**РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ:
ПОДОБЕД О. УКРАЇНЬСЬКА ПЛАНЕТА ДІПІ: КУЛЬТУРА
ТА ПОВСЯКДЕННЯ. – ЖИТОМИР: Вид. О. О. Євенок,
2018. – 396 с.**

У рецензованому виданні порушуються актуальні проблеми культурного та повсякденного життя «переміщених осіб» і біженців з України у Західній Німеччині. Під час після завершення Другої світової війни на території Німеччини, Австрії, Італії та інших європейських країнопинилося чимало українців. Однак найбільше їх (майже 3 млн.) перебували у Німеччині. ООН надала їм, як і мігрантам інших національностей, правовий статус «переміщених осіб» і біженців. Тимчасово мешкаючи у тій частині Німеччини, що перебувала під контролем США, Великої Британії та Франції, вони за вкрай складних матеріальних і психологічних умов не лише змогли облаштувати свій побут, а й розгорнули подиву гідну суспільну й культурну активність. Наразі в історіографії відсутнє комплексне дослідження культурного життя та повсякдення окресленої соціальної групи, що, безумовно, свідчить на користь виходу у світ рецензованої монографії.

Авторка опрацювала історіографічний доробок своїх попередників за останні понад півстоліття. Аналіз джерельної бази дослідження, використаної О. Подобед під час написання роботи, засвідчує ретельність авторки у відборі джерел та їхньому аналізі. Загалом було опрацьовано матеріали фондів 10 вітчизняних архівів, що створило міцні підстави для системного осмислення заявленої теми.

На основі даних статистики сформовано збірний портрет (образ) українських «переміщених осіб» і біженців, які після завершення Другої світової війни тимчасово перебували у західних окупаційних зонах Німеччини. Більшість мігрантів становила молодь та особи середнього віку, чоловіки за чисельністю переважали жінок, а за професійним складом домінували селяни та робітники. Це видається цілком закономірним, адже основу означеної соціальної групи становили особи, вивезені у роки війни на примусові роботи до нацистської Німеччини. Слід звернути увагу й на те, що значний відсоток серед ДіПі становили особи з вищою освітою і він, за даними авторки монографії, був вищим, ніж у «переміщених осіб» та біженців інших національних груп.

Дослідниця схарактеризувала економічні реалії, в яких опинилися західні окупаційні зони Німеччини у другій половині 1940–х рр. Глибока економічна криза

привела до функціонування «сірого» і «чорного» ринків, натурального товарообміну, побутування крадіжок, передовсім продуктів харчування. Рівень і якість життя більшості українців були вкрай низькими.

Авторка виважено підійшла до аналізу соціально–психологічних настроїв, що панували у середовищі «переміщених осіб» і біженців. Вона констатувала, що непростий процес адаптації до особливостей життя у Західній Німеччині, а також загроза примусової репатріації до СРСР та примарність виїзду до країн західної демократії зумовили переважання песимістичних, суїцидальних настроїв.

Окремим проблемним блоком у книзі представлено розвиток української освіти та науки в повоєнній Західній Німеччині. У праці схарактеризовано типи навчальних закладів, які постали в цей період, проаналізовано характерні для розглядуваного періоду проблеми системи освіти, не забула авторка й згадати прізвища тих, хто забезпечував реалізацію навчального процесу, тобто педагогів. Створення значної кількості закладів освіти зумовлювалося великим відсотком у середовищі «переміщених осіб» і біженців дітей і молоді відповідного віку, їхнім прагненням здобути освіту для подальшого працевлаштування, зокрема, й у країнах західної демократії. Розвиток тогочасних наукових гуманітарних студій – а саме вони опинилися у полі зору О. Подобед – позначений дослідженнями у галузі україністики. На думку авторки, подвижницька діяльність українських освітян і науковців була спрямована на формування, збереження та розвиток етнічної ідентичності українців. Дослідниця наголошувала на соборності українських освітян і науковців, які у розглядуваний період перебуваючи у Західній Німеччині змогли ознайомитися з професійними здобутками один одного й налагодити співпрацю.

Один з проблемних блоків презентує результати дослідження у галузі культурно–мистецького та релігійного життя української громади у Західній Німеччині. Характеризуючи зміни, яких зазнала мова українців, О. Подобед зупинилася в основному на аналізі лексики, залучивши для цього широкий джерельний матеріал, передовсім нарративні документи. Також у полі зору авторки опинилися досягнення українських митців і мисткинь у галузі музики, театру, образотворчого мистецтва, скульптури й архітектури. Виявляється, що вагомий відсоток серед українців у Західній Німеччині становили представники «вільних» професій. Частина з них у попередні періоди здобула визнання не лише в Україні, а й у світі, успішно виступала з гастролями або ж їхні твори експонувалися у престижних галереях різних європейських країн. Перебуваючи у західних окупаційних зонах Німеччини, вони, долаючи матеріальні труднощі та переборюючи депресивний

стан, продовжували свою творчу працю, яка давала їм можливість не лише самореалізуватися, а й «втекти» від непростих повоєнних буднів і невизначеності свого майбутнього. У вказаний період вони продовжували кращі традиції національного мистецтва, а знайомство з творчістю їхніх європейських колег надихало їх новими ідеями, що інтерпретувалися у їх власній творчості. Як показує О. Подобед, українські театральні вистави, музичні концерти та мистецькі виставки отримували схвальні відгуки не лише «переміщених осіб» та біженців, а й представників окупаційних адміністрацій і місцевого німецького населення; їхня творчість позитивно впливала на формування іміджу української громади.

Позитивний вплив на українських «переміщених осіб» і біженців справляла діяльність релігійних об'єднань – Української греко-католицької, Української автокефальної православної та Євангельсько-баптистської. Вони не лише підтримували дух вірян, а й дбали про їхнє матеріальне благополуччя, боронили їх від примусової репатріації до СРСР. Частина молодих українців, які перед тим жили у країні, де релігія була проголошена «опіумом для народу», лише у таборовий період життя отримали змогу познайомитися з вірою своїх батьків і дідів.

Опинившись далеко за межами батьківщини, українська інтелігенція докладала зусиль до формування культурної пам'яті «переміщених осіб» і біженців з України. Вони знайомили українців з національною історією та культурою завдяки виданню відповідної літератури, читання лекцій і проведення виставок декоративного мистецтва, формуючи у такий спосіб їхню етнічну самосвідомість. На думку О. Подобед, ці зусилля були продуктивними і мали далекосяжні наслідки, адже в еміграційному майбутньому вони забезпечили внутрішню інтеграцію членів українського етносу та їхнє відмежування від інших етнічних спільнот. Це одна складова культурної пам'яті, над формуванням якої працювали українці, пов'язана зі створенням українського меморіального ландшафту в Західній Німеччині. Йдеться про встановлення на могилах українців пам'ятників і хрестів, зокрема й козацьких.

У післявоєнній Західній Німеччині перебували й українські професійні спортсмени, що привело до активізації спортивного життя у таборах. Авторка аналізує труднощі, які доводилося долати Раді фізичної культури та спортсменам (як професійним, так і аматорам) на шляху до налагодження фізкультурно-спортивного життя. Однак, докладені зусилля не були марними, що підтверджує результативність їхньої участі у змаганнях різних рівнів, зокрема й в Олімпіаді ДіПі.

Наступний проблемний блок присвячений аналізу повсякденного життя «переміщених осіб» і біженців з України. Детально О. Подобед проаналізувала структуру харчування українських «переміщених осіб» і біженців, характерною ознакою якої була нестача вітамінів, що відповідним чином позначалося на їхньому стані здоров'я. Авторка наголосила, що попри матеріальні труднощі, на свята таборяни намагалися готувати українські традиційні страви, чим демонстрували свою національну самоідентифікацію.

Доволі розгалуженою була мережа медичних закладів, у яких могли отримати відповідну допомогу

українці; до неї, окрім поліклінік і лікарень, належали й санаторії, передовсім туберкульозні. В середовищі української громади перебувало чимало професійних медиків, які отримали можливість працювати за фахом, деякі з них мали приватні практики. Дослідниця проаналізувала чинники, що позначилися на стані здоров'я українців, що кваліфікувалося за основними параметрами, як незадовільний. Окрім традиційної медицини, «переміщені особи» та біженці зверталися й до народної; авторка у тексті наводить рецепти приготування ліків, що побутовали серед української громади Західної Німеччини.

Окремий сюжет монографії присвячений повсякденній мобільності українців, а саме їхнім фізичним і комунікаційним контактам. У тексті виокремлено чинники, що ускладнювали у післявоєнній Німеччині реалізацію основних видів мобільності, на підставі чого авторка дійшла висновку, що вона мала невисокий рівень інтенсивності.

Досліджуючи роль та місце чуток в інформаційному просторі, як складову повсякдення, в якому перебували українці, авторка зробила висновок, що інформація для більшості сфабрикованих чуток розроблялася радянськими спецслужбами і поширювалася через агентів, завербованих серед української громади західних окупаційних зон Німеччини. На конкретних прикладах дослідниця визначила, що ініціатори формування чуток переслідували кілька цілей: по-перше, перешкодити виїзду українців із західних окупаційних зон Німеччини до країн західної демократії, а, відповідно, сприяти їхній репатріації до СРСР; по-друге, не допустити консолідації української громади, зокрема й політикуму.

Останній проблемний блок рецензованої монографії присвячений проблемі родини та святково-дозвілєвій повсякденності українців. Цікавим видається матеріал, присвячений особливостям життєдіяльності й соціальної адаптації української родини у Західній Німеччині, зокрема новаційним для тодішнього українського суспільства способів пошуку нареченої / нареченого й укладання таємних шлюбів. Авторка акцентує увагу на тому, що українська родина за умов проживання поза межами батьківщини стала головним осередком формування у дітей етнічної ідентичності. О. Подобед детально проаналізувала релігійні, національні та сімейно-побутові свята, що відзначали українці, а також форми проведення дозвілля; виокремила особливості святково-дозвілєвої повсякденності «переміщених осіб» і біженців з України.

Закономірно, що в одній, навіть великій за обсягом монографії, охопити усі складові культурного й повсякденного життя «переміщених осіб» і біженців з України доволі складно. Так, О. Подобед, аналізуючи розвиток української культури у таборовий період не охопила таку його складову, як література, а під час характеристики повсякдення лише побіжно згадала про такий компонент, як одяг ДіПі.

Підсумовуючи зазначимо, що монографія О. Подобед має цінність для історичної науки, оскільки її авторка розв'язує важливу наукову проблему. Рецензована книга може стати добрим спонукальним чинником для ґрунтовного дослідження фахівцями різних галузей знань багатоаспектної діяльності «переміщених осіб» і біженців з України у Західній Німеччині.

*Lysenko O. Y., Doctor of Historical Sciences, Professor
(Ukraine, Zhytomyr), oapodobyed2014@gmail.com*

**Review of the monograph: Podobied O. Ukrainian planet of the DP:
culture and everyday life. – Zhytomyr: Publish. O. O. Evenkov,
2018. – 396 p.**

* * *

Піткевич В. В.,

кандидат історичних наук, завідувач кафедри
географії і методики викладання географії,
Харківський національний педагогічний
університет ім. Г. С. Сковороди
(Україна, Харків), pitkevi4@gmail.com

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ:

**КАРІКОВ С. А. ЛЮТЕРАНСЬКА КОНФЕСІОНАЛІЗАЦІЯ В
САКСОНІЇ В 1525–1580 РР.: МОНОГРАФІЯ.
– Х.: ФОП Панов А. М., 2018. – 256 с.**

Видатні історичні явища залишають по собі масштабні наслідки, що викликають інтерес нових поколінь. Тому зберігати історичну пам'ять людства покликані нові звернення дослідників до відомих, але через те не менш важливих подій минулого. До числа першорядних історичних феноменів світового масштабу, безумовно, належить Реформація, яка, розпочавшись у Німеччині, поширилася в інших країнах Європи. До її порівняно мало досліджених сторінок і звертається у монографії «Лютеранська конфесіоналізація в Саксонії в 1525–1580 рр.» Сергій Анатолійович Каріков.

У сучасній вітчизняній історіографії сюжети німецької Реформації знайшли певне відображення. Варто згадати, зокрема, праці Ю. О. Голубкіна, В. О. Дятлова, П. М. Котлярова, Н. Г. Подалаяк, С. І. Лимана та ін. Водночас зазначимо, що не всі аспекти реформаційного руху є глибоко дослідженими. Так, на тлі яскравих подій ранньої Реформації в Німеччині (1517–1525 рр.) дещо губляться подальші конфесійні зміни, що відбувалися в житті німецького суспільства раннього Нового часу. Між тим їх вивчення дає змогу глибше зрозуміти причини, сутність, наслідки тих трансформацій, які визначили подальший розвиток Німеччини, Європи, світу.

Головний зміст історичного періоду 1525–1580 рр., розглянутого у монографії С. А. Карікова, представлено за допомогою ключового поняття «конфесіоналізація». Парадигма конфесіоналізації в сучасній історіографії є вельми значущою, оскільки її використання пов'язане із комплексом політичних, релігійних, соціальних проблем розвитку суспільства протягом раннього Нового часу. Як доводить автор, саме конфесійна ідентичність на той час поставала ключовою характеристикою на рівні окремої людини, соціальної групи, держави. Тому закономірним є постановка автором проблеми співвідношення лютеранської конфесіоналізації і модернізації державних інститутів. Розв'язання зазначеної проблеми С. А. Каріков здійснює на прикладі Саксонії – однієї з найбільш розвинених територій Священної Римської імперії, що відіграла ключову роль у виникненні і поширенні Реформації, починаючи з перших виступів Мартіна Лютера.

Перший розділ монографії «Історіографія та джерела» присвячено історіографічному дискурсу, у

контексті якого виникає й утверджується парадигма конфесіоналізації. Закономірним при цьому є звернення до класичних праць істориків XIX – першої половини XX ст. Хоча в них ще не вживалося поняття «конфесіоналізація», поступово виявляло себе прагнення дослідників більш детально висвітлити події «пізньої» Реформації (1525–1555 рр.) та їх вплив на подальший розвиток Німеччини у другій половині XVI ст. Закономірним стало те, що на наступному етапі розвитку історіографії (друга половина XX – початок XXI ст.) учені зосередилися на вивченні характерних рис зазначених подій, намагаючись розкрити їх сутність. Такий підхід було реалізовано Е. В. Цесденом, який запровадив поняття конфесіоналізації до історичної науки новітньої епохи. Його послідовники успішно застосували зазначене поняття для характеристики трансформацій державних інститутів, релігійних структур, освітніх закладів, визначаючи конфесіоналізацію як процес, що інтегрував ці трансформації в єдине ціле.

Другий розділ монографії «Саксонія в конфесійно–політичній боротьбі середини 20–80-х рр. XVI ст.» охоплює проблеми розвитку державності в саксонському регіоні протягом пізньої Реформації і конфесійної доби. Звертаючись до передумов цих подій, автор розглядає суперечливі тенденції – протистояння двох ліній династії Веттінів, що перешкоджало досягати політичної єдності Саксонії, і зміцнення структур управління як вияв централізації територіальної держави. Як доводить С. А. Каріков, лютеранська конфесіоналізація сприяла посиленню влади саксонських правителів, зміцнюючи їх вплив на різні сфери суспільно–політичного життя. Особливо помітним це стало після завершення Шмалькальдєнської війни, важливим політичним наслідком чого для курфюршества Саксонського стала зміна представників ернестинської лінії династії Веттінів на правителів, які представляли альбертинську лінію. Саме протягом правління альбертинців було остаточно утверджено основи подальшого політичного розвитку Саксонії як модерної земельної держави.

У третьому розділі монографії «Свангелічно–лютеранська теологія і церковна організація в саксонських землях конфесійної доби» схарактеризовано проблеми, пов'язані із сутнісними характеристиками поняття «конфесіоналізація» і «конфесія», що визначають віросповідний аспект зазначених феноменів. Автор звертається як до розгортання реформаційних перетворень у Саксонії в їх догматичному аспекті, аналізуючи віросповідні книги лютеранства, так і до практичних сторін функціонування новоствореної церковної організації (візитації, євангелічні статuti). Зокрема, дослідник приділяє увагу зовнішньому тиску на реформаційний табір з боку католицької партії, що спричинив нав'язування умов Аугсбурзького релігійного інтерима 1548 р., а також зупиняється на внутрішніх конфліктах між філіпістами та гнезіолутеранами у 1540-х – 1570-х рр., подоланих завдяки прийняттю «Формули згоди», зміст якої позначився і на прийнятті Саксонського статуту 1580 р. Саме цю подію С. А. Каріков переконливо визначає як рубіж лютеранської конфесіоналізації в регіоні.

Четвертий розділ монографії «Особливості лютеранської конфесіоналізації в саксонському суспільстві. Освіта в системі конфесійних перетворень» містить